

ABBASİLER'DE SPORTİF FAALİYETLER VE EĞLENCE KÜLTÜRÜ

Sport Activities And Entertainment Culture In Abbasids

Taner YILDIRIM*

ÖZET

Toplumların yaşamlarında, çevresel faktörler, inançlar, hayattan beklentiler ve zevklere göre ortaya çıkıp şekillenen eğlence kültürü, insanoğlunun vazgeçilmezleri arasındadır. Bedeni, zekayı, bazen de ruhu geliştirmeye yönelik her türlü fiiliyat spor ya da eğlence olarak nitelendirilir. İşte Abbasiler de bugün her biri birer spor dalı olarak kabul edilen at yarışı, atıcılık, çevgân, güreş, satranç, tavla, dama, ok atma, mızrak atma ile şiir gibi eğlence dallarını gündelik hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olarak görüp yaşamışlardır. Buldukları coğrafyadaki eğlence kültürlerini gerek geçmişten miras aldıkları, gerekse etkileşime girdikleri topluluklar sayesinde her geçen gün zenginleştirerek eğlence ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Toplu şekilde icra edilen bu eğlenceler, hem toplumdaki dinamizmi sağlama hususunda hem de savaşlar öncesi birer talim ve antrenman özelliği taşıması bakımından oldukça önemlidir. Devlet erkânı tarafından oldukça sevilen ve desteklenen bu spor ve eğlenceler toplum tarafından da kabul görmüş ve icra edilmişlerdir. Öyle ki ilk dönemlerde ferasetle zekânın sergilendiği eğlendirici kısa hikâyelerin yerini kısa sürede birçok farklı mekânda tertiplenen bu eğlenceler almıştır.

Anahtar Kelimler: Abbasiler, spor, eğlence, kültür.

ABSTRACT

Entertainment culture that came up and took shape according to pleasures, life expectations, believes and environmental factors is among the indispensables of life of the societies. All avctivities intending to improve body, mind and sometimes soul can be categorized as sport or entertainment. Abbasids saw entertainment branches, nowadays they are types of sport, such as horse race, shooting, çevgan -a kind of polo- wrestling, chess, checkers, arrow, spear throwing and poem indispensable part of daily life. They provided entertainment necessities by inheriting from old generations, taking entertainment culture from geographical environment and enriched it day by day thanks to the societies they have relationship. These entertainments were very important because they were like a war rehearsal and they provided a dynamism for the society. These entertainments and sport activities were loved and supported by state officials as well as the society. They were such important activities that they replaced, in a short time, the entertaining anecdotes which were the sign of wisdom and intelligence at the first years of the state.

Key Words: Abbasids, sport, entertainment, culture.

Giriş

Bedensel gücün yanı sıra, fizikî anlamda dayanıklılık, sürat ve çeviklik gibi unsurları bünyesinde barındıran spor; insanoğlunun dışarıdaki tehlikelere karşı koyup kendini müdafaa etme, güçlenme ve saldırma içgüdüsüne bağlı olarak, en eski dönemlerden itibaren kendisine toplumlar arasında yer edinmiştir. Bu spor türleri içerisinde ilk ortaya çıkan, avcılık oldu. İlk çağlardan itibaren besinlerini avlayarak ya da toplayarak elde eden insanoğlu, avlanma esnasında geliştirdiği taktik ve stratejilerini yaşamın diğer safhalarında da uygulama fırsatını yakaladı. Nitekim avcılık sayesinde süratli koşmak, ani taarruz ve geri çekilmek gibi askerî taktiklerin öğrenilmesinin yanı sıra, binicilik, ok atmak, kılıç ve topuz kullanmak gibi birçok hususta hem daha çok tecrübe ediniliyor hem de avı elde etme esnasında öldürme yetisi öğreniliyordu. Savaş atlarının seçilmesi, bu atların süratlerinin ve devamlı koşmaya tahammüllerinin öğrenilmesi; sıhhatin devam ettirilmesi ise avın sağladığı diğer faydalardan. Yaşamın beraberinde getirdiği farklı anlayışlar, zevkler ve beklentilerin neticesinde insanoğlu; oyun, eğlence ve spor gibi farklı uğraşlara merak salarak bunları hayatın vazgeçilmez birer unsuru hâline getirdi. Abbasiler de tıpkı diğer topluluklarda

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Böl. ELAZIĞ, tyildirim23@hotmail.com

olduğu gibi, bazılarını atalarından miras olarak aldıkları, bazılarını ise yabancı kültürlerden benimsedikleri birçok sporla uğraştılar. Abbasiler döneminde gerçekleştirilen aktivitelerde; sporun ve eğlencenin yanı sıra, zihinsel egzersiz ve askerî eğitim amacı da güdülmekteydi. Her ne kadar elimizde Abbasiler döneminde ne tür yeni sporların yapıldığına ve gerçekleştirilen aktivitelerin geliştirilmesine ve tanıtılmasına dair pek fazla eser olmasa da mevcut bilgiler ışığında bu konuyu irdelemeye gayret ettik. Özellikle halifelerin bizzat katılmak suretiyle başını çektiği avcılığın yanı sıra; savaşçılık yeteneğini geliştirerek bir nevi savaşa hazırlık mahiyeti taşıyan at yarışları, atıcılık (okçuluk), çevgân (polo), güreş, koşu, satranç ve nerd gibi oyunların yanı sıra şiir gibi toplumun edebî yönünü ortaya koyan faaliyetler bu dönemde oldukça büyük bir öneme sahipti.

1. SPOR

1.1. Güreş

Abbasiler zamanına gelindiğinde güreş sporu kendisine oldukça önemli bir yer edindi. Halifelerin bu spor ile yakından ilgilenmeleri ve sporculara teşvikte bulunmaları, hem güreşin önemli bir meslek hâline gelmesine hem de toplum içerisinde popüler olmasına imkan sağladı. Buna dair en güzel örneklerden biri Abbasî halifelerinden el-Mehdî b. el-Mansur'un (108-169) güreş müsabakalarında hakemlik yapmasıdır. El-Mehdi bütün güreş müsabakalarını bizzat izlemekteydi. Taberî'nin rivayetine göre güreşi oldukça seven halife el-Mehdi, adamlarından Abdullah b. Malik'e, birini göstererek o kişiyle güreşmesini istedi. Bunun üzerine oldukça çevik biri olan Abdullah b. Malik, rakibini önce boynundan daha sonra da bacağından yakalayıp havaya kaldırmak suretiyle yere atarak halifenin takdirini kazandı¹.

Güreş sporunu destekleyen ve kendisi de bizzat güreşmekten zevk alan bir diğer Abbasî halifesi Muhammed el-Emin (193-198)'di. Yakışıklı, uzun boylu ve beyaz tenli olarak tasvir edilen halife el-Emin aynı zamanda da çok cesurdu. Suyuti, halifenin vahşi bir aslan ile düelloya giriştiğini ve onu elleriyle öldürdüğünü rivayet etmektedir². Bununla ilgili olarak Mes'udî ise Murucu'z-Zehab adlı eserinde Muhammed el-Emin'in yakışıklı biri olmanın yanı sıra oldukça cesur ve hırçın bir kişiliğe sahip olduğunu zikretmektedir. Mes'udî halife ile aslan arasında yaşanan düelloyu bize şöyle aktarmaktadır. Bağdat'ın avcıları halifenin emriyle aslan avına çıktılar. Avcılara Kus ve el-Kasr bölgeleri arasında siyah bir aslanın gezdiği haberi ulaştınca onlar derhal o bölgeyi abluka altına alıp tuzaklar kurarak aslanı canlı hâlde yakaladılar ve bir kafese kapattılar. Ardından onu büyük bir deveye yükleyerek halifenin huzuruna götürdüler. El-Emin, huzuruna getirilen aslanı görünce, adamlarına kafesin kapısını açarak oradan uzaklaşmalarını emretti. Her ne kadar oradakiler ya Emire'l -Mü'minîn bu vahşi bir aslandır dikkatli olunuz diye bir takım telkin ve tavsiyelerde bulundular ise de halife hiçbirine kulak asmadı. Ardından kafesin kapıları açılarak aslan serbest bırakıldı. Sarayda herkes aslanın salıverilmesinden korkup bir yanlara gizlenme telaşındayken halife sanki hiçbir şey yokmuş gibi gayet sakin bir şekilde tahtında oturmuş aslanın hareketlerini izliyordu. Ta ki aslan halifeye doğru atılıp onu parçalamaya yeltenince, el-Emin çevik hareketler ile birkaç el darbesi sonucu aslanı öldürdü. Tüm olanları korkuyla izleyen saray halkı ve hizmetçiler hemen halifenin yanına geldiler. Hiçbir şey olmamış gibi sakince yerinde oturan halifenin, aslan ile girdiği bu mücadelede sadece el ve parmak kemikleri yerinden çıkmıştı. Olup biteni hayret ile izleyen avcılar, aslanın leşini dışarıya alıp karnını yardıklarında, halifenin şiddetli darbesi sonucu safra kesesinin karaciğerden kopup ayrıldığını gördüler. Güreş müsabakalarına büyük bir önem veren ve dönemindeki güreşçileri destekleyen bir diğer Halife ise el-Mutad Billah'dı (279-289). Kendisi de aynı zamanda oldukça iyi bir güreşçi olan halife el-Mutad Billah güçlü insanlarla ve hayvanlarla sürekli antrenman yapmaktan zevk alıyordu³.

¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî "Târîhu'l Ümem ve'l Mülûk"* (thk. Muhammed Ebü'l Fazl İbrahim-Muhammed Ali Baydoun), c. VIII, Beyrut, 1962, s. 174.
Taberî, Tarih, c. VIII, s. 174.

² Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî (911/1505); *Târîhu'l-Hulefa* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülcebbar), Mısır, 1952, s. 297.

³ Ali b. Hüseyin el-Mes'udî, *Mürûcu'z-Zehab ve Me'adinü'l-Cevher fi't-Tarih*, (thk. Said Muhammed el-Hâm), Beyrut, 1997, c. III, s. 403.

Bütün sporcular ile özel olarak ilgilenen ve onları sürekli taltif ederek spor yapmaya teşvik eden Halife el-Mustekfi Billah (333-334), güreş ve yüzme sporlarına oldukça meraklı birisiydi. Halifenin, özellikle Bağdatlı gençlerin güreş sporuna yönelmelerinde ve sevmelerinde büyük katkısı olduğu zikredilmektedir⁴. Güreş müsabakaları Bağdat'ın her semtinde yayılarak büyük bir ilgi ve beğeni görüyordu. İbnu'l-Cevzî, bununla ilgili olarak şöyle demektedir; Mu'izü'd-Devle büyük güreş müsabakaları düzenleyerek kendisi de bizzat bunları izliyordu. Müsabakalar sonucunda galip gelen sporcular ise çeşitli hediyeler ile ödüllendiriliyordu. Öyle ki güreş müsabakalarının düzenlenmesi amacıyla önceden tahsis edilmiş olan meydanın tam ortasına kuru bir ağaç dikiliyordu. Dalları, ipekten dokunmuş farklı renkte ve desende birçok kumaşla donatılan, köküne ise içi para dolu küçük keseler bırakılan bu kuru ağaç, müsabakalar sonucu galip gelen sporcular için hazırlanıyordu. Bütün halk ödüller için yarışabiliyordu. Seyirciler müsabakalar başlamadan önce davul ve zurnalar eşliğinde meydanın etrafında toplanarak, Mu'izü'd-Devle ile birlikte müsabakaları heyecan ve coşku içerisinde izliyorlardı. Sporcular, kıyasıya bir mücadele içerisinde geçen bu müsabakalar esnasında, bazen gözlerini, bazen de hayatlarını kaybedebiliyorlardı⁵.

1.2. Yüzme

Halifeler veya devlet erkânı tarafından tertiplenen spor şölenlerinde rağbet gören bir diğer branş yüzme sporuydu. Öyle ki bu şenlikler esnasında gençler üstünde ateşin yandığı ve ateşin üstünde de yemek pişirilen bir sehpayı el üstünde taşıyarak ve dik tutmak suretiyle yüzebilmekteydiler. Nihayet bu yüzücüler su içerisinde yemek yedikten sonra sarayın önünden dışarı çıkmaktaydılar⁶. Bu dönemin yüzücüleri Abbasilerin en önemli ihraç ürünleri arasında yer alan inci çıkartılmasında oldukça mahirlerdi. Zira inci avcılığı, beceri ve cesaret gerektiren bir meslekti ve bu işle uğraşan dalgıçların yetişmesi için büyük miktarda para harcanırdı. Ayrıca onlara balıklar gibi nefes almaları için kulaklarını kullanmaları öğretilirdi. Zaman zaman eğitim - esnasında, bazı dalgıçların kulakları soğuk alarak rahatsızlanır ve sıvı akıtmaya başlardı fakat sonra onlar tedavi edilerek iyileştirilmekteydi. Miladî IV./X. asrın başında inci avcılarında dair şu bilgiye yer verilmektedir; “Dalgıçlar ancak balık, hurma ve buna benzer şeyler yerler. Kulaklarının iç tarafı nefesleri burun deliklerinden çıkacağına buradan dışarıya çıksın diye delinir. Dalma esnasında burun deliklerini sıkıştırmak için, deniz kaplumbağalarının sırtlarından alınan ve aynı zamanda tarak imalatında kullanılan sert bir madde veya boynuzdan yapılmış genişçe, bir ok ucuna benzer bir şey takılır. Kulaklara ise yağlanmış pamuk tıklılır. Aşağıda su içinde bu yağdan biraz sıkılırsa parıldar. Ayak ve baldırları deniz hayvanları ısırmasın diye, siyaha boyanır. Çünkü bu hayvanlar siyahtan kaçarlar. Su altında dalgıçlar birbirlerini duysunlar diye köpek gibi bağırlar”⁷. Dalgıçların inci avı sırasında yaşadıklarına dair verilen bir başka örnekte ise; “İnci avcıları elleri serbest olmak üzere deriden birer çuval içine girip bellerinde bir iple deniz dibine inerler. İstiridyeleri kum ve toprakla beraber çuval içinde koyarlar. Bazen de deniz canavarlarının hücumuna uğrarlar. Böyle durumlarda sirke sıçratarak onları korkuturlar. Çuval dolunca ipi çekmek suretiyle yukarıdakilere işaret verirler ve yukarıya çıkarılırlar. Bazen ise inci avcıları denizde telef olurlardı” bilgisine yer verilmektedir⁸.

1.3. At Yarışı

Toplumun çeşitli tabakaları arasında farklı olmakla birlikte Arap toplumunun en önemli eğlencelerinden biri at yarışlarıydı. Ayetlerde⁹ ve hadislerde at yetiştirmenin övgüye değer bir eylem olarak adlandırılması ve savaş ganimetleri arasında pay edilmesi bu hayvanlara ayrı bir değer kazandırmıştır. Ayrıca kendisinin de ata bindiği bilinen Hz. Peygamber'in "üç oyunda

⁴ Suyutî, a.g.e, s. 368.

⁵ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti-İslam Rönesansı*, (trc. Salih Şaban), İstanbul, 2000, s. 455.

⁶ Mez, a.g.e, s. 455.

⁷ Mez, a.g.e, s. 501; Abdulhalik Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Taş ve Toprak, Ma'mulleri Sanayi*, Ankara, 2001, s. 114.

⁸ Mez, a.g.e, s. 502.

⁹At ile ilgili Kuran-ı Kerim ayetleri için bkz; Ali imran 3; Enfal 60; Nahl 8, Sad, 31-33; Haşr 6.

melekler hazır bulunurlar; kocanın karısı ile oynadığında, at koşularında ve atış yarışmalarında" hadisi bu durumu daha da güçlendirmektedir. Ancak koşu sporu için fakihler, para için yapılmaması şartını koşmuşlardır¹⁰. Gerek savaş ve barışta gördüğü yüksek hizmet ve işlevden, gerekse dinî ve millî yönden hakkında söylenen övgü dolu sözlerden dolayı at, hayvanlar arasında adeta "sultan" olarak öne çıkmış bir hayvandır¹¹. Daha iyi ata sahip olma ve toplum içinde bu sayede itibar kazanma arzusu at yetiştirilenler arasında rekabetçi bir tutum sergilenmesine neden olmuştur. Atlı birliklerin savaş meydanlarında daha hızlı manevra kabiliyetine sahip olmaları ve bu sayede daha başarılı olmaları ise bu canlıların kıymetini artıran bir diğer önemli faktördü. İslamiyet'in ilk yıllarında Arabistan'da pek bilinmeyen atın önemi Emeviler döneminde iyice artmış ve Hişam b. Abdülmelik ilk defa yarış atları besleyerek olaya farklı bir boyut kazandıran halife olmuştur. Hişam b. Abdülmelik zamanında daha önce benzerine rastlanılmayan bir yarışa kendisi ve memurlarının atlarından dört bin civarında at iştirak etmiştir¹². Ancak insandan sonra yaratılmışların en şerefliisi olarak kabul edilmiş olan atların asıl büyük işlevi Abbasiler döneminde Türklerden oluşan süvari birliklerinin kurulmasıyla başlamış ve bu canlıların önemi gittikçe artmıştır. Bu dönemde hipoloji (at yetiştirme eğitimi), at yetiştiriciliği, at ırkları ve bu ırklara ait çeşitli türleri, yarış eğitimi, at yarışı, nal bakımı ve at biniciliği konularında bilgi içeren çok geniş kapsamlı edebî eserler oluştu. İslâm dünyasında at ve atçılığa dair eserler, at hastalıkları ve tedavilerine dair baytarnâmeler ile atçılık, binicilik, okçuluk gibi konuları içeren fûrûsiyyeler kaleme alınmıştır. Abbasiler döneminden itibaren yazılmaya başlanmış baytarnâme ve fûrûsiyyeler de¹³ genelde antik dillerden Arapçaya çevrilmiş eserlerden faydalanılmıştır. Özellikle Aristo'ya ait olduğu kabul edilen Baytarnâme'den esinlenerek, İslâm dünyasında baytarlıkla ilgili ilk telif eser; İbni Ahi Hizâm el-Hutteli'ye ait Kitâbul-hayl ve'l-baytara olmuştur. Bu eser daha sonra birçok defa tercüme ve şerh edilmiştir¹⁴. Gerek düzyazı gerek şiirde başka hiçbir hayvan türü dönemin yazarlarında bu derece yazma isteğini uyandırmamıştır¹⁵.

Özellikle Abbasiler dönemi bir anlamda hayvan göçünün yaşandığı veya bir diğer ifade ile canlı hayvan ticaretinin en yoğun yapıldığı evre olmuştur¹⁶. Eski dönemlerden itibaren bazı egzotik hayvanlar ve kuşlar bir bölgeden başka bölgelere aktarılmaktaydı. Farklı amaçlarla da olsa yine bu çerçevede ticareti yapılan hayvanlar arasında iyi cins develer¹⁷ ve soy develerin¹⁸ yanı sıra dönemin mühim bir taşıma ve binek aracı olan at önemli bir yer işgal etmekteydi.¹⁹ Özellikle de Kızıldeniz havzasından gerek Akdeniz, gerekse Hindistan bölgelerine ihraç edilen İran ve Berberi cinslerinin birleşiminden doğmuş olan "Arap atı" adı verilen Suriye cinsi atlar önemli bir yere sahipti²⁰. Atlar birçok yerde yetiştiriliyordu ancak Araplar ile Acemlerin bu hususta kendi anane ve şecereleri

¹⁰ Mez, a.g.e, s. 453.

¹¹ Muhittin Eliaçık; Tayyazâde Ahmed Atâ'nın Bir Baytarnâme Tercümesi, *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2013, S. 1, s. 14.

¹² Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi Kültürel, Sosyal, İslam Tarihi*, (çev. İsmail Yiğit) İstanbul, 1988, c. 2, s. 276.

¹³ Atların hastalık ve tedavilerine dair konular genellikle baytarnâme; atçılık, binicilik, okçuluk, silahşorluk gibi konulara ait eserler ise kitabı'l-hayl, kitâbul-fûrûsiyye, hayl-nâme, feresnâme, esb-nâme gibi adlar altında kaleme alınmıştır. Evcil hayvanların hastalık ve tedavileri üzerine yazılmış tıbbî kitapların genel adı baytarnâme olup, büyük bir kısmı Arapça eserlere dayanan bu eserlerde genellikle atçılık ve atların hastalık ve tedavileri ile ilgili konular işlenmiş, diğer evcil hayvanlara hiç temas edilmemiş veya eserlerin sonunda sadece bir bölüm ayrılmıştır. Bkz; Mesut ŞEN; "Baytarnâmeler", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* 1995, s.177.

¹⁴ Muhittin Eliaçık; Tarihçi Atâ'nın Atçılık İle İlgili Eseri: Tuhfetü'l-Fârisîn Fî-Ahvâli Huyûli'l-Mücâhidîn, *Turkish Studies*, Sa. 8/7, Ankara 2013, sf. 151.

¹⁵ Muhammad Manazir Ahsan; Abbasiler Döneminde Sosyal Hayat "Ev İçinde Ve Açık Havada Oynanan Oyunlar", (Çev. Mehmet Emin ŞEN), *Tarih Okulu*, Ocak - Nisan 2012, Sa. XII, s. 236.

¹⁶ Nihal Şahin Utku, *Kızıldeniz'de Denizcilik, Ticâret ve Yerleşim* (VII. – XI Yüzyıllar), Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s. 475.

¹⁷ V. Minorsky, *Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrib* (trc. A. Duman - M. Ağarı), İstanbul, 2008, s. 107.

¹⁸ Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, (trc. Abdülvehhab Tarzi), İstanbul, 1994, s. 100.

¹⁹ Utku, a.g.e, s. 475-476. Ayrıca bkz; K. Özergin, *İpek Yolu*, İstanbul, 1985, s. 16; Nebi Bozkurt, "İpek Yolu", *DİA*, c. XXII, s. 369.

²⁰ Andre Miguel, *İslam ve Medeniyeti-Doğuştan Günümüze*, (trc. Ahmet Fidan- Hasan Menteş), Ankara, 1991, c. I, s. 170-171.

olduğundan diğerlerine oranla bunlar daha çok tercih ediliyordu. Safkan atlar Bağdat'a Arabistan'dan, öbürleri ise umumiyetle Musul'dan geliyordu. Hindistan ile Arabistan arasında mevcut ve büyük ehemmiyete haiz olan at ticaretinden; iki memleket arasındaki en kibar ticaret olarak bahsedilmektedir²¹. Güney Hindistan'da her at 100 mark gümüş mukabilinde satılıyordu. Hindistan'a her sene 5000 at ithal ediyor fakat bir sene sonra bunlardan ancak 300'ü hayatta kalıyordu. Zira Hindistan'daki iklim şartları atlar için uygun değildi. Bu yüzden de onların bu coğrafyada yetiştirilmeleri oldukça zor oluyordu. Özel gemilerle Hindistan'a gönderilen atlara; sütlaç, etle pişirilen pirinç ve buna benzer yiyecekler veriliyordu²².

At yarışı veya bir diğer ifade ile *sibak el-hayl* veya *icra el-hayl*, halifeler, prensler ile çeşitli sınıftan insanlar için eğlencenin ana konularından birini oluşturmaktaydı. Bağdat, Samarra, Rakka ve Şemmasiye'deki büyük meydanlar özellikle at yarışları için dizayn edilmişlerdi. Bir nevi savaş öncesi antrenman olarak görülen bu yarışlarda talim yapılmaktaydı. İslamiyet'in kumarı yasaklamış olmasına rağmen; okçuluk, yürüyüş yarışması ve at yarışı etkinliklerinde ise bahis oyununa izin vardı. At yarışı ödülleri bizzat halifeler, saray eşrafı, vezir veya toplumun ileri gelen kimseleri verirlerdi. 'Muhallil' veya 'Dakhil' denilen özel bir atın yarışmaya sahibinin bahis oynamaması şartıyla katılmasına izin verilirdi; bu atın yarışı kazanması halinde yatırılan parayı sahibinin alma hakkı vardı. Yarışa katılan atların sadece aynı kategoride, aynı yaşta, aynı soydan gelen, aynı dereceye sahip ve aynı eğitim koşullarına sahip olması zorunluydu. Bahse girilip para yatırılmamış olması koşuluyla eğitilmiş ve eğitimsiz atlar arasında yarış düzenlenebilirdi. Yarış alanının uzunluğu atların yaşına göre belirlenmekteydi; Şöyle ki: iki yaşındaki atlar için 40 ok menzili (yaklaşık 7500 m.); üç yaş için 60 ok menzili (yaklaşık 11.300 m.); dört yaş için 100 ok menzili (yaklaşık 8,800 m) mesafe belirlenmekteydi²³.

Bu dönemde iki şekilde yapılan at yarışları revaçtaydı. Bunlar: Uzun mesafe yarışı ve hipodrom yarışı. Bambudan bir sırtık, yarış başlangıç çizgisinden uzak bir noktaya dikilir ve onu alan at binicisine yarışmanın galibi gözüyle bakılırdı. Yarış sahası 10 atın yarışabileceği genişlikteydi. Mızraklarla belirlenmiş yerlerde atların yerlerini gösteren işaretlerden oluşan alanlarda sekiz at bulunabilirdi. Bu işaretler genellikle kumaş parçası veya nakışlı giyim eşyası veya gümüşten yapılan küçük çantadan olabiliyordu. İlk sekiz atın yarış alanında pist için ayrılan kısma girmesine izin verilirdi. Yarışmada ilk yedi at binicileri ödül alırken sekizinciye (sonuncu) ödül verilmezdi, zaten pist alanına girebilmesine izin verilmesi yeterli ödül olarak kabul edilirdi. Yarışı bitirme sırasına göre on ata özel isimler takılırdı. Birinci: Sabik (galip), ikinci: Mutabarriz, (dövüşçü, şampiyon) üçüncü: Mucalli, (sahibinin üzüntüsünü gideren ve başarısından dolayı yarışa katılan), dördüncü: Musalli (Sala'dan: Kuyruğun en son noktası) önündeki atın kuyruğuna çok yaklaşmasından dolayı böyle isimlendirilir. Beşinci: Musalli (Suluvv'dan: Teselli) sahibinin endişelerini giderdiği ve onu keyiflendirdiği için böyle adlandırılmıştır. Talibi beşinci atı 'rahatlatıcı' (atıf olarak isimlendirilmiştir), altıncı: Talî, (Takip eden. Şanslı (Hazi) olarak ta bilinir). yedinci: Murtah (Memnun), sekizinci: Mu'ammil (Umutlu), dokuzuncu: Latim (Yarış pistinden çıkarılan), hedefe ulaşmak gayesiyle çabaladı ama başaramadı anlamı yüklenmiştir. Onuncu: Sukkayt, (Sessiz), sahibini utandırıp yarış hakkında konuşamamasına sebep olduğu için böyle adlandırılmıştır. Seyirciler, sonuncu atın etrafını ipe sarıp arka tarafına elindeki kırbaça ata vuran maymun oturturlardı; böylelikle kazanan atların sahipleri coşku dolu sevinçle karşılanıp onur cübbesi giydirilirken sonuncu olan atın sahibi utandırılırdı²⁴.

At koşularının en fazla yapıldığı ve talep gördüğü bölge Mısır olmuştur. Hicrî 190/806 senesi civarında yapılan koşularda kazanan kaybedenin atını alıyordu. Yine hicrî 242/856 senesinde tayin edilen mutaassıp vali, koşuların para için yapılmasını yasak etti. Vali, İslam öncesi âdetine uygun

²¹ Mez, a.g.e, s. 510.

²² Mez, a.g.e, s. 510. Ayrıca bkz; Muhammed b. Abdullah İbn Batûta; *İbn Batûta Seyahatnamesi*, (çev. Mümin Çevik), İstanbul, 1993, s. 176; Ubeydullah b. Abdullah İbn Hurdâzbih.; *Kitabu'l-Mesâlik ve'l-memâlik*, Leiden, 1967→Bağdat, ts. (Türkçe trc. Murat Ağarı, Yollar ve Ülkeler Kitabı, İstanbul, 2008.), s. 60.

²³ Ahsan, a.g.m, s. 237.

²⁴ Ahsan, a.g.m, s. 238-239.

olarak hükümeti hesabına tutulan atları da sattırdı ancak 249/863 senesinde at koşularına tekrar başlanılmıştır. Tolunoğlu Humareveyh zamanında at koşuları halk şenlikleri hüviyetini taşıyordu. İhşidiler döneminde ise at yarışlarına verilen kıymet artarak devam etmiş ve damızlık aygırlar ile hipodromlar hakkında eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerde her hipodrom ve İslam'dan önce ve İslam sonrası dönemde yapılan koşularda hangi atın nerede koşurulduğuna dair bilgiler yer almaktadır²⁵.

Abbasîlerin ilk dönemlerinde at yarışları her sınıftan insanlar için çok popülerdi. Hatta halifeler, prensler ve vezirler yarış atı beslemek hususunda birbirleriyle rekabet ediyorlardı. At yarışları organizasyonu genellikle finansal anlamda büyük bir maliyet gerektirdiğinden, dairesel bir yarış alanında yapılan bu tür yarışlar halifelerin emri ile düzenlenmekteydi. Nitekim Cafer Bermeki, Halife Harun Reşid'in emriyle Rakka'da yarış organize etmiş ve bu yarışta vezirin atı halifenin atını da geçerek birinci olmuştur. Halife kendi atının birinci, oğlunun atının ise ikinci olması durumunda çok memnun olurdu. Yarış düzenlemeden önce atlar yaklaşık iki ay süren bir kampa alınırdu. Bu süreçte atlar arpa ile beslenerek hergün Şavt adı verilen dairesel bir alan üzerinde antrenmana tabi tutulurdu. Atın fazla kiloları 'iclal' adı verilen ve atın üstüne 1-2 battaniye örtüp terlettirmek suretiyle verdirilmeye çalışılırdı. Atlara yarışa girmeden önce yarış alanı mesafesinde koşu yaptırılır ve nefes durumuna bakılırdı. İyi bir atın karnının yüksekte olması, arka tarafının ise kısa olması gerekirdi. Ayrıca ön bacakları uzun, arka bacakları ise kısa olmalıydı. Yine aniden hızlanabilme, soy veya toynaklarının yukarısında beyaz işaretlerin olması ve 'dava'ir' denilen yeke püsküllerinin farklı yönlerde doğru çıkması gerekirdi²⁶.

Yarışa katılmak isteyen binicilerden binicilik ve at yarışıyla ilgili tüm bilgi ve prensipleri bilmeleri beklenirdi. Biniciler tarafından uyulan esaslar; eyerinin sağlamlığı ve dizginin/yuların muntazamlığı, düzgün olmasıdır. At biniciliği eğitimi için özel bir zaman dilimi yoktu. Sabit ve sağlam bir binicilik, ata eyersiz binerek kazanılırdı, binici uyluklarıyla atı sıkıca kavrayıp sabitliğini pekiştirirdi. Binici yeterince deneyim sağladıktan sonra eyer kullanmaya başlardı. Düzenli olarak kısa ve uzun mesafelerde at biniciliği sanatını ustası olana kadar pratik yapmak durumundaydı. Bu dönemde Türkler, at biniciliğinin ustası ve ok, yay ve diğer silahlarla savaşmada en becerikli insanlar olarak kabul edilirdi²⁷. Türklerde atın yeri ve değeri şöyle ifade edilmektedir; "Türk'ün silahı, atı, koşum takımları ile ilgili her şeyi yanında bulunur. Türk hızla koşan at üzerinde dört yana ok atar. Türk, atını kendisi terbiye eder, yetiştirir, adını söyleyince atı onu takip eder. Türk'ün ömrünün yarısından fazlası atın üzerinde geçer, Türk hem çoban, hem veteriner, hem süvari hem cengâverdir. Hulâsa, bir Türk başlı başına bir millettir"²⁸.

1.4. Avcılık

İnsanlık tarihi kadar eski olan avcılık, günümüzde hâlâ birçok insanın ilgi alanı içerisinde²⁹. İslam öncesi dönemde Araplar, özellikle avcılık ve at yarışları gibi bazı eğlence çeşitlerine ilgi duyuyorlardı. İslamiyet'ten sonra da helal sayılan aktiviteler³⁰ arasında yer alan avcılık, Emevi halifelerinden itibaren saray mensupları tarafından faydaları sebebi ile büyük rağbet görmüştür. Zira avcılıkla askerlerin süratli koşmak, ani taarruz ve geri çekilmek gibi askeri taktiklere alıştırılması, biniciliğe hazırlanmaları, yayla ok atmak, kılıç ve topuzla vurmak konusunda idman yapmaları, öldürme ve kan dökmeye alıştırılmaları amaçlanıyordu. Atların seçilmesi, süratlerinin ve devamlı koşmaya tahammüllerinin öğrenilmesi, avcılığın bir spor çeşidi olarak sıhhati korumaya ve hazma yardımcı olması, av etinin diğer etlerden daha faydalı olması da avın sağladığı yararlardandı. Çünkü av etinin vücut azalarını tahrikiyle vücudun tabii harareti yükselmekte bu sayede insanın harareti artmaktadır. Av hayvanlarının süratli bir şekilde uçmaları veya koşmaları

²⁵ Mez, a.g.e, s. 454.

²⁶ Ahsan, a.g.m, s. 240.

²⁷ Ahsan, a.g.m, s. 240.

²⁸ Eliaçık, a.g.m, s. 151.

²⁹ Ahmet Hamdi Furat; İslam Hukukunda "Avcılık" (Fıkıh Kitaplarındaki Kitabı's-Sayd Bahsinden Modern Avcılığa Bakış, Ekev Akademi Dergisi, Sa. 55, 2013, s. 226.

³⁰ Kuran-ı Kerim ayetleri için bkz; Maide 1, 2, 95, 96.

nedeniyle bunların vurulması zor olduğu için yüksek süratlere ulaşabilen ok ya da bu hayvanlar kadar hızlı uçup koşabilen eğitimli hayvanlar yardımı ile avlanılmaktaydı. Halifeler av esnasında sürekle köpeklerini kullanmak suretiyle avı takip ederlerdi. Altın tasmalar ve altın ziller takılı olan her av köpeği için onların bakımından sorumlu bir köle tahsis edilmekteydi³¹. Abbasî halifelerinden ava en tutkun olanı halife Mehdi, bir sürekle avında takip ettiği ceylanın peşinden giderken ölmüştür. Avcılık ile ilgili vakanüvisler tarafından pek çok metin bırakıldığı bilinmektedir. Sık sık ava çıkması ile bilinen Abbasî halifelerinden Harun Reşid'in; aslan, kaplan, deve kuşu ve yaban öküzü gibi av hayvanlarının bol olduğu Rakka'ya yerleştikten sonra av merakının daha da arttığı kaydedilmektedir. Halifenin av partileri yüzlerce, hatta binlerce insanı, atları, develeri, av kuşlarını bir araya getirirdi. Bir av partisi düzenlenmeye karar verildiğinde, hükümdarın avcı başı, seyislere, rehberlere, avları avcılara sürecek olanlara, okçulara, doğan ve diğer av kuşlarına bakan kuşbazlara hazırlanmaları için emir verirdi. Halife ve her avda yanında olan ailesine silahlı askerler, aile doktoru, Kuran okuyucular, katipler, astronomlar vs. eşlik ederdi. Yüksek hayvanlarının sırtına çadır, halı ve değişik araç gereç konarak, hayli kalabalık bir yükte ava çıkılıyordu zira halifenin çöl kampları bile saraydaki lüksü aratmayacak düzeydeydi. Keşif amaçlı daha önceden gönderilmiş olan rehberler av hayvanlarını bulduklarında, çalınan davullar eşliğinde avı avcıya sürerler, avcılar da avı çembere alırlardı. Avcı kuşlar da kullanılıyordu. Özellikle sülünler, su tavukları ve kekliklere karşı doğan, tavşanlara ise atmacalar salınırdı. Av kaçamayacak hâlde sıkıştırıldığında ise av köpekleri tutulur, halife ve yanındakiler avı avlamaya çalışırlardı. Av tamamlandı kampa geri döndüğünde, avlanan hayvanlar, halifenin mahiyetindeki hizmetliler tarafından ateşte çevrilerek, halife ve konuklarına ikram edilirdi³².

Av hayvanları arasında en kıymetlisi ve en kibarını aslanlar teşkil ediyordu ki o dönemlerde Suriye'de olduğu gibi Fırat ve Dicle kenarlarında da aslana sıkça rastlanılmaktaydı. Bazen başkente (Bağdat) kadar yaklaşmaktaydılar. 331/943 senesinde halife Muttaki şehre bağlı bir yerleşim olan Eşşemmasiyye'ye aslan avına gitmişti. Devlet erkânı aslanların bir yerde peyda olduğunu haber alır almaz onu aramaya giderlerdi. Aslan avı hikâyeleri sohbetlerde en büyük kısmı teşkil etmekteydi. Öyle ki birisi kayb olduğu zaman, hemen onu aslanın yediği akla gelirdi³³. Özellikle Harun Reşid, özel eğitimli atlar ile çıktığı aslan avına ayrı bir ilgi duyuyordu. At üzerindeki avcılar, avı kovalayıp yorduktan sonra üzerine ya kılıç ile saldırılır ya da okla vurulmak suretiyle öldürülürdü. Bu av partileriyle, memurlar, hizmetliler, avda kullanılan köpek ve kuşlar gibi hayvanlara bakanlar, av malzemeleri ile ilgilenen saraya bağlı zanaatkarlar, kimi av hayvanlarını ithal eden tacirler, av malzemesi üreticileri, satıcıları, rehber ve av sürücülerini vb. olarak bir sürü insana iş olanağı yaratılmaktaydı. Harun'dan yaklaşık yarım yüzyıl sonra bu tür hizmetlilerden birinin yıllık geliri 500.000 dirheme ulaşmıştı. Buna ek olarak özellikle Harun Reşid zamanında ürününe hasar verilen köylülere çok yüksek tazminatlar verildiği göz önüne alınırsa, av malzemeleri, avda kullanılan hayvanların bakımı, av hayvanlarının ithalatı gibi giderlerin her yıl milyonlarca dinara ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Avda kullanılan hayvanların alımı ve bakımı bile tek başına çok yüksek bedellere ulaşmaktaydı. Bu hayvanlardan bir kısmı başka hükümdarların ya da seçkin kişilerin armağanları olarak gelmekteydi. Harun Reşid'e, Bizans imparatoru bu şekilde bir düzine doğan ve dört tazi göndermiştir. Ermenistan'dan her yıl alınan verginin içinde otuz tane de doğan bulunuyordu. Doğan, atmaca, kartal, pelerinli doğan, Türkistan, Yunanistan ve Hindistan'dan getirilen çakır doğan gibi av kuşları çok pahalıydı. Bunların dışında özellikle tek tip tüyleri olan başka av kuşları da gönderilmekteydi. Örneğin Harun Reşid ve Şarlman arasındaki yakınlığın tezahürü olan hoşgörü ortamı, Fransa ile doğu toprakları arasında yürütülen ticari ilişkilere de olumlu bir şekilde yansdı. Şarlman döneminde Fransa ile Abbasî devleti arasında gelişen dostluk ilişkileri, daha sonraki dönemlerde de aynen sürdürülmüş ve Milâdî 293/905 yılında Şarlman'ın torunu kraliçe Biritta tarafından, halife el-Muktefi Billah'a birçok kıymetli hediye gönderilmiştir.

³¹ Hasan İbrahim, a.g.e, c. 2, s. 276.

³² Andre Clot, Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi (çev. Nedim Demirtaş), İstanbul, 2007, s. 258.

³³ Mez, a.g.e, s. 455.

Bu değerli hediyelerin arasında aslanlara karşı koyabilecek güçte 10 tane büyük köpek, 7 tane şahin ve 7 tane de kartal bulunuyordu³⁴.

Günümüzde arka arkaya sıralı atışlar yapabilme özelliğine sahip otomatik av silahları sebebiyle hızlı uçabilen veya kaçabilen hayvanlar kolayca avlanabilmektedir. Eski dönemlerde ise yaygın olarak kullanılan tazı, şahin, kartal gibi eğitilmiş hayvanlar avcılığın daha zevkli ve eğlenceli bir hâle gelmesini sağlamıştır. Günümüzde her ne kadar bazı bölgelerde devam etse de eğitilmiş hayvanlar ile avcılığın yerini ateşli silahlar veya bir başka ifadeyle tüfekle avcılık almıştır. Buna karşılık köpeklerle avcılık hâlen devam etmekte fakat av köpekleri, eskiden avı yakalamak için kullanılırken, günümüzde avın yerini tespit (ferma) için kullanılmaktadır³⁵. Abbasiler döneminde tazı veya köpekler özellikle avda çok kullanılıyordu. Büyük bir öneme sahip olan avcılık, şiirlerde âdeta göklere çıkarılmakta ve genellikle bu şiirler av köpeğini tasvir ve methetmekteydi. Yemen tazıları hem çok ünlü hem de çok pahalıydı. Tilkileri inlerinden çıkartma işi gelinciklerin göreviydi. Avda kullanılan hayvanlar arasında çitaya benzeyen bir tür yaban kedisi olan "gepar" adlı hayvan çok özel bir yere sahipti. Ehilleştirilmesi çok zor, uzun ve zahmetli bir özen isteyen bu hayvana ancak zenginler sahip olabilirdi. Abbasî halifeleri resmi törenlerinde sıkça bu hayvanlarla görünmüşlerdir. Ebu Nuvas başta olmak üzere birçok Abbasî saray şairi bu hayvandan övgü ile bahsetmektedirler³⁶.

1.5. Okçuluk

Ortaçağda bütün devletler, savaş silahı olmasının yanı sıra günlük hayatın bir parçası olan oka ve okçuluğa özel bir önem vermiş ve itibar etmişlerdir. Bu itibar ile Abbasilerde *Ramî el-nüşşab* olarak adlandırılan okçuluk en popüler aktivitelerden biriydi. Özellikle at üzerinde yapılan atlı okçuluk, askerî eğitimin temel öğelerinden ve egzersizlerinden biriydi. Zira Abbasî ordusunun etkili muharip gücünü okçu sınıfı oluşturuyordu. Abbasiler bu işi oldukça önemsediklerinden bu dönemde üç okçuluk okulu ortaya çıkmış ve her okula dönemin en ünlü okçularının isimleri (Ebu Haşim el-Maverdi, Tahir el-Baki ve İshak el-Rakki) verilmiştir. At üzerinde hareket halindeyken atış yapıldığında, yuvarlak, ince, iğ şeklinde (ucu sivri) olan hafif, sert ve güçlü etkisi olan ok tercih edilirdi. Oklar birçok çeşitte yapıp isimlendirilerek³⁷ uç kısımlarından başlayıp biraz aşağısına kadar inceltilir ve küçük dişli bir çarkla düzleşmesi için budanırdı. Müsabakalar iki şekilde yapılırdı. Birincisi hedefe nişan almak, diğeri ise uzun menzil atışı yapmak suretiyle olurdu. Okçulukta bahse girmeye izin verildiği için halk bu spora büyük ilgi gösteriyordu. Gerek at sırtında gerekse yaya olsun, okçuluk müsabakaları genelde sonbahar mevsiminde sabah veya akşam saatlerinde yapılırdı. Yay kullanımını ve görüş açısını etkilediği gerekçesiyle yağışlı ve rüzgârlı havalarda yarış yapılmazdı. Özellikle her yarışmacının yay ve ok'unun aynı kalitede olmasına özen gösterilirdi. Yarışa başlama sırası kura çekme yöntemi ile olurdu ancak ödül ileri gelen birisi tarafından verilecekse ödül verecek kişi ilk başlayanı seçebilirdi. Abbasiler döneminde okçuluğun yanı sıra popüler olan bir diğer atıcılık sporu ise *Ramî bi'l-bunduk* adı verilen ve günümüzdeki Tatar yayına benzeyen bir tür araçla yapılmaktaydı. Bu yay genellikle Persler tarafından kullanılmaktaydı. Ancak Abbasilerin ilk dönemlerinde bu silahı kullanmaktaki maharetiyle ün yapmış insanlar vardı. Bunlar ülkenin değişik yerlerine ziyaretler yapıp buralardaki usta kişilerle yarışlar düzenlerlerdi. Halife Harun Reşid'in hizmetinde bu okçulardan bir grup bulunurdu ve spor müsabakaları ile av yolculuklarında kendisine refakat ederlerdi³⁸.

1.6. Güvercin Yarışı

Güvercinler özellikle en eski dönemlerden itibaren haberleşmede en çok kullanılan araçlardan biriydi. Uzak mesafeler arasında haberleşmeyi sağlayabilmek adına güvercinler özel olarak

³⁴ Hüseyin Ali Mısrî; *Ticâretü'l-'Irak fi'l-'Asri'l-'Abbâsi*, İskenderiyye, 1982, s. 342.

³⁵ C. Avcı, *Teknik Avcılık Bilgileri*, Ankara, 1937, s. 227.

³⁶ Andre Clot, a.g.e, s. 259.

³⁷ Ok çeşitleri ile ilgili bkz; Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Ankara, 1999, s. 288 vd; Murat Özveri, *Okçuluk*, İstanbul, 2006, s. 132 vd.

³⁸ Ahsan, a.g.m, s. 245-246.

yetiştirilmekte ve eğitilmekteydiler. İlk dönemlerinden itibaren haberleşme ağına büyük ihtimam gösteren Abbasiler, bu kapsamda posta güvercinlerini özel olarak yetiştirmişlerdir. Abbasilerin üçüncü halifesi Mehdi-Billah ise güvercinlerin eğitilmesi ve yetiştirilmesi üzerinde hassasiyetle duranların başında gelmekteydi³⁹. Posta güvercinleri ile gönderilecek haber kâğıtlarından iki nüsha yazılır ve bunlar iki saat arayla salıverilen iki ayrı güvercin ile gönderilirdi. Güvercinlerin yolda kaybolma ya da yırtıcı kuşlar tarafından avlanma ihtimaline karşı böyle yapılıyordu. Olumsuz hava koşullarında güvercinler uçurulmaz, halifeye ait güvercinler ise özel işaretler ile belli edilirdi⁴⁰. Bu güvercinler sayesinde Rakka ile Musul gibi şehirlerden Abbasilerin başkenti Bağdat'a veya Vasıt'a, Basra'ya, Kûfe'ye en küçük haber yirmi dört saat içinde ulaşmaktaydı. İstanbul-Basra, Mısır-Suriye ve Mağrib şehirleri arasındaki haberleşme ağının da en önemli aracı olan bu güvercinler için özel iniş yerleri şeklinde tanzim edilmiş burçlar yapılmıştı⁴¹.

Abbasiler döneminde güvercinlerin atlardan daha ucuz olması nedeni ile insanların kumar tutkusunu tatmin etmek için güvercinler uygun bir araç olmuştur. Her ne kadar güvercin uçurma yarışları fakihler tarafından hoş görülme de, bazıları özellikle savaş dönemlerinde hızlı iletişimi sağladığı gerekçesiyle meşru olduğunu ifade etmişlerdir. Güvercin yarıştırmaya bilhassa Mısır'da ve büyük ölçüde miladî on birinci yüzyılın en sevilen eğlencesi ve sporu arasındaydı⁴².

Halkın zamanla bu hususta ölçüyü kaçırmaması ve kendilerini aşırı kaptırmaları güvercin yarışlarını sosyal bir problem haline getirmiştir. Devlet bazen bu ölçsüzlüğe karşı sert tedbirlerde bulundu. Yakınlarda ikamet eden kadınların mahremiyetini tehlikeye atabileceği, güvercin yetiştirenlerin gürültü yapmaları ve taş fırlatmaları, çatıda oturmaları, halkın rahatsız olması gerekçeleriyle güvercin yuvalarının tahrip edilmesi emredildi. Bağdat'ta 'suke't-tuyûr' denilen markette en çok satan ürün güvercinlerdi. Bu markette genç bir güvercin 20 dinara ve güvercin yumurtası 5 dinara satılırdı. Güvercin meraklıları, her nasılsa, cinsi ve soyu hakkındaki bilgilerin dikkatlice kaydedildiği seçkin güvercinlere sahip olabilmek için yüksek meblağda ücret ödemişlerdir⁴³.

Soylular arasındaki çekişmelere konu olan güvercin tutkusu kimi zaman saraydaki en üst mertebelere kadar sirayet edebiliyordu. Öyle ki halife Muizz, vezirinin güvercini kendi güvercininden daha çabuk olduğu için onu kıskanıyordu⁴⁴. Soylu güvercinlerin fiyatı Bağdat'taki pazarda 500 dinara ulaşmıştır. Öyle ki güvercinlerin geniş arazili bir mülk kadar verimli olduğu, Bağdat ve Basra marketlerinde soylu genç erkek güvercinlerin 20, dişilerin 10 veya daha fazla, yumurtalarının ise 5 dinara ulaştığı belirtilmektedir. Aynı şekilde Vasıt şehrinde getirilen güvercinler çok yüksek fiyatlara alıcı bulabiliyordu. Öyle ki buradan getirilen bir güvercin 30 dinara yavrusu 3 dinara ve yumurtası 2 dinara satılıyordu⁴⁵. Aynı şekilde posta güvercinlerinin de fiyatı oldukça yüksekti. İstanbul'dan getirilen posta güvercinleri Basra'da bin dinara alıcı bulmaktaydı⁴⁶. Oldukça kıymetli olan bu hayvanlar için bazen halifeler yaptırımında bulunabiliyorlardı. Zira Abbasî halifesi Nâsır Lidinillâh posta güvercinlerini kullanma hususunda kendi güvercinlerinin dışında her hangi bir kimsenin güvercin kullanmasını yasaklamıştı. Ayrıca kendisine mensup olanların dışında ok atma sporunu yapmayı da yasaklamıştı⁴⁷.

Güvercin yarışı müsabakasına halkın ilgisi yarışma düzenlenmeden odaklanırdı. Müsabaka esnasında oldukça büyük bir kalabalık sadece kuşların yuvalarına dönüşlerini izleyebilmek için yüksek bir yerde toplanarak onların gelişini seyre dalarlardı. Bu müsabakalar esnasında bahisler

³⁹ Corci Zerydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, İstanbul, 2004, C. 1, s. 303.

⁴⁰ Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, 2009, s. 410.

⁴¹ İbrahim Harekât, "Berid", TDV, C. 5, Ankara, 2004, s. 500.

⁴² Mez, a.g.e, s. 454.

⁴³ Ahsan, a.g.m, s. 241.

⁴⁴ Mez, a.g.e, s. 454

⁴⁵ Ahsan, a.g.m, s. 241.

⁴⁶ Harekât, "Berid", DİA, C. 5, s. 500.

⁴⁷ Ali b. Muhammed İbnü'l Esîr, (630/1232); *el-Kâmil fi't-Târih* (trc. A. Ağırakça-A. Özeydin), c. XII, İstanbul, 1985, s. 395.

oyunur ve istekler tatmin edilirdi. Özellikle Abbasî halifelerinden Mehdi, Harun Reşid, Vasık ve Nasır bu spora ve eğlenceye düşkünlükleriyle bilinmektedir. Harun Reşid'in güvercin yarışına olan sevgisi bir hadis bilgininin at yarışı ve okçuluğun övüldüğü bir hadise 'hammam' (güvercin) kelimesini ilave ederek değiştirmesine neden oldu. Halife kendisi için hadis uydurulduğu iddiaları üzerine bu tür müsabakalarda kullanılan güvercinlerin öldürülmesini emretmiştir⁴⁸.

1.7. Satranç

Dönemin en önemli oyunlarından ve favorilerinden bir diğeri ise satranç⁴⁹ oyunuydu. Başlangıçta caiz görülmeyen satranca karşı fakihler zaman içinde müsamahakâr davranmaya başladılar. Sehl İbni Ebi Sehl satranç oyunu ile ilgili (öl. 404/1013) şöyle demektedir; "Mal ziyandan ve namaz ihmalden masunsa, o zaman satranç dostlar arasında bir ahbaplık vesilesidir"⁵⁰. Abbasî halifeleri arasında satrancı ilk oynayan kişinin Harun Reşid olduğu söylenmektedir. Bu oyuna oldukça ilgi duyan halife, bazı satranç oyuncularına nafaka tahsis ettirmiştir. Harun Reşid'in oğlu Me'mun da tıpkı babası gibi satranca olağanüstü bir ilgi göstermiş ve sürekli "satranç zekayı geliştirir" deyip bu konuda şiirler yazmıştır. Halife Harun Reşid döneminde yaşayan Hafız el Şatrançî, satranç oyuncusu olarak ün yapmıştı Hicrî 300/912 yılı civarında, satrançta rakipsiz kral olarak gösterilen Sulî adındaki satranç oyuncusu, bu husustaki istidadı sayesinde saraya girme imkanı bulmuştur. Abbasiler dönemindeki diğer meşhur satranç oyuncuları ise Adli, Razi ve Maverdi idi. Adli, uzun bir zaman boyunca satranç oyununda liderliği tek başına elinde bulundurmuş ancak halife Mütevekkil'in de hazır bulunup izlediği bir oyunda Razi'ye yenilmiştir⁵¹.

Satrancın bir çeşidi hicrî 3/9. asrın sonunda halife el-Mu'tedid'in sarayında revaçta idi. Adı "uzuvlar oyunu" (cevarihyye)'dur. Bu oyunda insanın altı hissi birbirine karşı kullanılıyordu. Sabırlı sabırlı oturmak ve sessiz oynamak Arapların tabiatına uygun değildi ve gerçek Araplar tarafından da böyle telakki edilmekteydi. Medinelilerin kanaatine göre satranç, bir araya geldikleri zaman davar gibi birbirine bakan barbarlar içindir. Onlar, bu sebepten dolayı bir meşgaleleri olsun diye kendilerine satranç icat etmişlerdir. Araplar için satrançta oyuna eşlik olarak ritmik müzik, atasözleri, espri ve kaba sözler en mühim şeylerdi. Halife el-Me'mun'un tahta geçmesinden sonra Irak'ın en iyi satranç oyuncularını sarayına davet ettiği zaman huzurunda çekingen davrandıklarını görünce sabırsızlanarak "Satranç hürmetle kabili telif değildir, aranızda konuştuğunuz gibi konuşun" yani satranç ve kibarlık bir arada iyi olmuyor normalde arkadaşlarınız arasında nasıl davranıyorsanız burada da öyle olun diyerek oyuncuları uyarmıştır⁵². Satranç oyuncuları arasında sık sık yapılan yarışmalardan en iyi bilineni halife Me'mun'un da izlediği m. 819 yılında Horasan'da düzenlenen ve Cabir el-Kufî ile Ziriyab el-Hattan arasında geçen karşılaşmadır. Abbasiler döneminde oldukça popüler olan satranç oyunu, cariyeye fiyatlarına dahi etki etmişti. Zira tacirlerinin büyük bir kısmı fiyatların yükselmesi için ellerindeki bazı cariyeye ve kölelere büyük bir özveriyle satranç öğretiyorlardı. Örneğin halife Emin ve Me'mun'un cariyesi Arib, diğer başarılarının yanında satrançtaki ustalığından dolayı başarılı cariyeye olarak tanınıyordu⁵³. Satranç oyununa duyulan bu büyük ilgi özel bir eğitim alanı oluşmasını sağlayarak bu hususta eserlerin kaleme alınmasına imkân sağladı. Satranç ve tavla hakkında kitap yazan ilk şahsiyet "Kitab es-Satranç ve Kitab el-nard ve-esbabuhu ve'l-la'b biha" adındaki eseri ile Adli olmuştur. Adli'den sonra dokuz ve onuncu yüzyıllarda ise; Ebu Zeyd el-Belhi, Razi, Sulî, Muhammed b. Ubeydullah,

⁴⁸ Ahsan, a.g.m, s. 242.

⁴⁹ Satranç Hindistan'da ortaya çıkan bir oyun olup, Sissa adındaki bir prens tarafından Baltit adlı bir kral için icat edildiği söylenir. Daha sonradan Hintlilerden Perslilere onlardan da Araplara geçmiştir. Hindistan'da "ordunun dört üyesi" filler, atlar, savaş arabaları, piyade askerler anlamına gelen çatur anga olarak bilinirdi (kral ve kraliçe ordu birlikleri arasında gösterilmezdi). Arap dilbilimcileri ve filozofları Arapça veya Farsçadan satranç yerine kullanılacak bir kelime türetmeyi denediler. Damiri'ye göre bu kelime el-muşatara (yarıya bölmek) veya et-taştir (birleştirmek, bir araya toplamak) kelimelerinden türetildi. Kitab Nuzhat es-Satranç adlı kitabın yazarı Hakim'e göre satranç, Farsça şeş-reng (altı renk), altı tür satranç unsuru, veya heş-reng (sekiz renk), satranç tahtasının sekiz karesinden türemiştir. Ahsan, a.g.m, s. 253.

⁵⁰ Mez, a.g.e. s. 452-453.

⁵¹ Ahsan, a.g.m, s. 252.

⁵² Mez, a.g.e, s. 453.

⁵³ Ahsan, a.g.m, s. 252-253.

İbn el-Uklidasi, Kariş el-Muğanni ve Ebu Yusuf el-Massisi bu konuda eser kaleme alan diğer müellifler olmuşlardır⁵⁴. Satranç ile ilgili eserlerde oyuncunun oyun oynamaya hazır hale getiren nitelikler ve oyun süresince uyulması gereken kurallar hakkında bilgiler verilmektedir. Bun göre satranç oyuncusu zarif, iyi bir hafızaya sahip ve dürüst olmalı, iyi eğitilmiş, davranışlarında dikkatli ve hazırcevap olmalıdır. Özellikle devlet erkânıyla veya halifeyle karşılaştıklarında çok dikkatli davranmak zorundaydılar. Ancak devlet adamları oyun esnasında oyunculardan doğal davranmalarını isterlerdi. Bu husus ile ilgili yazılan eserlerde, oyuncuların saraydan biri ile karşılaştıklarında oynanan oyun her ne olursa olsun (okçuluk, avcılık, top oyunu, satranç) hiçbir kuşku duymaksızın eşit haklara sahip olarak bir araya geldikleri ifade edilmektedir⁵⁵.

1.8. Nerd (Tavla)

Satrançta galip gelen kişi bazen avantaj kazandığından kendisine bir yemek ismarlattırabilirdi. Ancak, 30 taş ve 2 zarla on iki veya yirmi dört hane üzerinde oynanan ve bir tavla çeşidi olan nerd tam manasıyla bir kumardır. Şairler tarafından çoğu zaman bu oyun kadere benzetilmiştir. Bu yüzden bu oyun dindar kimseler tarafından kınanmıştır. Bu oyun; eşek koşuları, köpeklerle sürgün avı, koç ve horoz dövüşleri ile beraber şeytanın işi olarak vasıflandırılmaktaydı. Bu oyun sırf para ile oynanıyordu ve bazı kimseler nerd oynamak sureti ile günde 20 dinar kazanabiliyordu⁵⁶. Her ne kadar tavla oynamanın haram olduğuna dair ulema tarafından görüş birliğine varılmış olsa da bu dönemin gerek aristokrat gerekse avam tabakası tarafından sık sık oynanmıştır. Bir tür şans oyunu olan tavla açıkça para için yani kumar amaçlı oynanırdı. Halife Mutazıd Billah ile Muhammed b. Ahmed b. Hamdun'un arasında oynanan oyunda Hamdun yetmiş bin dirhem kaybetmiştir. Yine Halife Harun Reşid ile İbrahim el-Mavsili arasında gerçekleşen oyun sonucunda halife bahis şartları gereğince kıyafetlerini çıkarmaya zorlanmıştır⁵⁷.

1.9. Çevgân (Savlecân)

Geçmiş milattan önceki dönemlere kadar uzanan, sıklıkla İran kökenli olduğu söylenen ve Asya kültüründe yaygın olan, Abbasiler tarafından da benimsenen çevgân ya da çöğen oyunu, büyük bir meydanda, çevgân denen eğri başlı bir tür ciritle, eğitilmiş atlar üzerinde oynanırdı. Oyuncular, "çevgân"la sürülen "gûy"u, yani deriden yapılan topu kendi kalelerine çevirmeye çalışırlardı. Türkistan'da, Çin'de ve Bizans'ta da sevilen bu oyunun, Arap dünyasında, Karahanlılarda ve Selçuklularda da oynandığı bilinmektedir.⁵⁸ Günümüzdeki Polo oyununun kaynağı olan bu oyun, İngilizlerin 19. yüzyılda Afganistan ve Hindistan'ı işgalinden sonra Tibetçe "bolo" sözcüğüne benzer isimle İngiltere'de yayılmıştır⁵⁹. Halk arasında çevgen şeklinde söylenen Farsça çevgân (çügân) kelimesinin aslı Pehlevîce (Orta Farsça) çübikân (çüy-gân, çülgân/çavlagân) (sopa, değnek) ismi olup bu kelime Arapçaya savlecân, Türkçe'ye çöğen ve Grekçe'ye tsukanion şekillerinde girmiştir. Farsça'da "guy ü çevgân" veya "çevgân-gûy" (topçomak) denilen oyundan Dîvânü Lügatî't-Türk'te⁶⁰ ve Kutadgu Bilig'de, bugün de Anadolu'da olduğu gibi "çöğen" adıyla bahsedilir. Arapçada ise bu oyuna *savlecân* veya "la'bü'l-küre" (top oyunu) adı da verilir. Batılılar çevgânı ilk defa Grekler aracılığıyla Perslerden öğrenmişlerse de oyunun bütün dünyada tanınması. XIX. yüzyılda İngilizlerin Afganistan ve Kuzey Hindistan'ı işgalleri sırasında bu oyunu polo (Tibetçe bolo/puludan "top") adı altında oynamaya başlamalarından sonradır⁶¹. "Çeşitli milletlerde izlerine rastlansa da bugün geleneksel anlamda sadece Azerbaycan, İran ve Afganistan Türkleri

⁵⁴ Ahsan, a.g.m, s. 253.

⁵⁵ Ahsan, a.g.m s. 254.

⁵⁶ Mez, a.g.e, s. 453.

⁵⁷ Ahsan, a.g.m, s. 255.

⁵⁸ Türk kültüründe önemli bir yer tutan çevgân, Osmanlı şiirinde çeşitli duygu ve düşünceleri renkli ve canlı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla sıkça yer verilen oyunlardan biridir. bkz. Bahir Selçuk, "Klasik Türk Şiirinde Renkli Bir Oyun Çevgân", 1. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (IBAD-2016, 19 - 22 Mayıs 2016 Madrid), Bildiri Özetleri Kitabı, (Ed. Hayrullah Kahya), s. 319, (e-kitap), 2016.

⁵⁹ Gül İrepoğlu, Osmanlı Sanatında Spor İzlerken, Anadolu Uygarlıklarında Spor, Ankara, 2012, s. 138

⁶⁰ Bkz; Besim Atalay, Divanu Lugati't-Türk Tercemesi, TDK Yay., Ankara, 1985.

⁶¹ Feyzi Halıcı, "Çevgan", DİA, c. 8, İstanbul, 1993. s. 295.

tarafından oynanan oyun, 2013 yılında “Azerbaycan geleneksel sporu Çevgân/Chovgan (Eski Karabağ atı-spor oyunu)” şeklinde, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne dâhil edilmiştir⁶².

Abbasîlerde oynayıp biçimi karışık bir yapı arz eden çevgân oyununa Abbasî halifelerinden özellikle Harun Reşid ve Mutasım çok düşkünlerdi. Her iki halifede yardımcıları ile birlikte sürekli oynamaktan zevk alıyorlardı. Taberi, halife Mutasım'ın, yardımcısı İshak b. İbrahim'le beraber üzerlerinde *şudra* denilen hafif spor kostümü ile çevgân oynarken görüldüğünü zikretmektedir⁶³. Halifelerin yanı sıra diğer saray ricali de bu spora yakın ilgi duymuşlardır. Halife Mutazid'in veziri Ubeydullah düzenli olarak bu oyunu oynayanlar arasındadır. Bir nevi askeri eğitim mahiyetini taşıyan bu spor pratik yapmak açısından oldukça önemliydi. Özellikle atlı Türk askerleri bu oyunu ustaca oynamaktaydılar. Dairesel bir meydana oynanan bu oyunun ne şekilde icra edildiğine dair kaynaklarda pek fazla tafsilat mevcut değildir⁶⁴. Ancak Çevgan'ın at üstünde değneklerle karşılıklı iki grup (takım) arasında dört köşe bir sahada oynandığı bilinmektedir. Çevgân oyununun iki çeşidi vardır. Kepçe ile oynanana “kepçe polosu”, çekiçle oynanana “çekiç polosu” denirdi. Kepçe polosu daha çok Japonya, Çin ve Hindistan gibi Uzakdoğu ülkelerinde oynanırdı. Oyuncular at sırtında ellerindeki değneklerle sürdükleri topu hedeften geçirerek sayı yaparlardı. Takımlar genellikle dörder kişiden oluşursa da bu sayı oyun alanının büyüklüğüne göre artabilirdi. Takımlardan birinin diğerine üstünlük sağlaması, yedi topu “amaç”tan (kale) geçirmekle gerçekleşirdi. Oyunda kullanılan ucu eğri ve hafif değnekler 1.20 veya 1.50 m. uzunluğundaydı. Toplar 10-15 cm. çapında olup söğüt veya akça ağaç budağından yapılırdı. Ayrıca küçük bir çakıl taşının çevresine pirinç samanı sarılarak üzeri bir deri ile kaplanmış toplar da kullanılırdı. Her iki takım için de tek hedef (kale) vardır. Çevgân oyuncusuna çevgânbaz, değnekle çevgân topuna vurana çevgânzen, oyun takımına hizmet edenlere ise çevgânder denirdi⁶⁵. Hükümdarın çevgânını taşıyan resmî bir görevli vardı. Çöğendar, çevgânder, çükünder diye adlandırılan bu görevli hükümdarın oyuna gidişi sırasında yanında bulunurdu⁶⁶.

Adam Mez'in at üzerinde oynanan ve acemlerden devralınmış en kibar spor⁶⁷ olarak tanımladığı çevgân (savlecan) oyununda oyuncular, kural olarak diğer oyuncuların yaralanmaması ve topun parçalanmaması için çok dikkat etmek zorundaydılar. Toplar genellikle deriden yapılmaktaydı. Özellikle halife Mütevekkil bu oyunu sürekli deri top ve tahtadan sopayla oynamaktan zevk alıyordu. Ancak halife Mütevekkil, gösterişe düşkün veziri Abdullah b. Yahya'nın gümüşten yapılmış çevgân sopaları ve topları için otuz bin dirhem harcadığını duyunca oldukça sinirlenmiş ve sert önlemler almıştır⁶⁸. Miladî dokuzuncu asırda halifelerin kendi saray bahçelerinde vezirlerin ise tatil olan cuma günlerinde sarayının binicilik sahasında oynadığı bu oyunu masaj ile birlikte sıcak banyo takip etmekteydi. Oynarken, atı en hızlı dörtlül vaziyeti içindeyken durdurabilmek, oyuna katılanları incitmemek ve at koşturma yolunun duvarı üstünde oturan seyircileri kaçırmamak gerekiyordu. Zira seyircileri rahatsız etmemek maksadı ile yol altmış arşın (yaklaşık 40 metre) genişliğindeydi⁶⁹.

2. Diğer Oyun ve Eğlence Çeşitleri

Abbasîlerde özellikle yarış tutku dolu bir ilgi alanı olarak görülüyordu. Genel olarak insanlar at yarışı masraflarını karşılayamadıklarından dolayı deve, maymun, katır veya köpek yarışma müsabakaları düzenlemekteydiler. Buhti olarak bilinen iki kamburlu yarış develeri arasında geçen müsabakalar oldukça meşhurdu⁷⁰. Yine aynı şekilde horoz, köpek ve koç dövüşleri de revaçta idi.

⁶² Selçuk, a.g.e. s. 319.

⁶³ Taberi, a.g.e, c. III, s. 1326-27.

⁶⁴ Ahsan, a.g.m, s. 243.

⁶⁵ Halıcı, "Çevgan", DİA, c. VIII, s. 295.

⁶⁶ Ahmed b. Ali Kalkaşandı, (821/1418); *Subhu'l-a'şâ fi Sinâ'ti'l-inşâ*, c. V, Kahire, 1922, s. 458.

⁶⁷ Mez, a.g.e, s. 455.

⁶⁸ Ahsan, a.g.m, s. 244.

⁶⁹ Mez, a.g.e, s. 455.

⁷⁰ Ahsan, a.g.m, s. 240.

Yöneticiler sırf dövüştürmek amacı ile koç besliyorlardı. Örneğin Mu'izzüddeve'nin Türk komutanı Sebüktekin'in dövüşçü koçu oldukça ünlüydü⁷¹. Dokuzuncu asrın ortalarında halife Mu'tezz, Samarra'daki sarayının hayvanat bahçesinde misafirlerine fil ile aslan arasındaki bir dövüşü, büyük bir harikuladelik olarak göstermişti. Öyle ki daha sonra bu heves büyük bir alaka hâlini aldı⁷². Ayrıca bildircinlar birbirine karşı tahrik edilerek dövüştürülmekte ve dövüş bildircininin sahibi başarılı bir adam olarak nitelendirilmekteydi. Ancak en fazla rağbet Kur'an'ın yasağına rağmen zar ile oynanan kumara gösteriliyordu. Harun Reşid zamanının ünlü şarkıcısı İbn Cami; Beni alkoyan kumar ve köpek sevgisi olmasaydı şarkıcılara ekmek yedirmeyecektim" demektedir. Miladî onuncu asrın sonunda Hz. Alinin soyundan gelen biri kumarda her şeyini kaybetmesi ve çocuklarını sıkıntı içinde bırakması üzerine cezalandırılmıştır. Kumarın oynandığı yerler daima muhtesibin gözetimi altında bulunuyordu. Bazı yerlerde gelip geçenleri ücret mukabilinde kumara kandıran ihtiyarlar vardı. Mısırdaki İhşid, meyhane ve kumarhanelerin kapatılmasını, oynayanların ise yakalanmasını emretmiştir. İhşid zamanında gerçekleşen bir olay şöyle aktarılmaktadır; "Aralarında saygıdeğer bir ihtiyar olmak üzere birkaç kişi huzuruna çıkarıldı. "Bu ihtiyar da mı kumarcı" diye sorunca "onun adı heveslendirendir; kumarhanedeki faaliyetin asıl sebebi odur", diye cevap verdiler. Birisi parasını kaybedince ihtiyar ona "palton ile devam et" der; paltoyu da kaybedince, "hepsini geri almak için ceketini de koy", der ve böyle böyle ayakkabılarına kadar devam eder ve çok defa onları da kaybeder. Bu ihtiyar kumarhane sahibinden her gün belirli bir ücret alır diye anlattılar. Bunun üzerine İhşid güldü ve şöyle dedi: "İhtiyar! Allah'a tövbeye gel, bu günahtan!" o ise tövbe etti ve İhşid ona bir ceket ile bir palto ve bin dirhem verdi ve ona her ay on dinar verilmesini emretti. İhtiyar ona teşekkür ve dua ederek gitti. Arkasından İhşid bağırdı: "Geri çağırın onu, verdiğimiz şeyleri elinden alın ve onu yüz üstü yatırın!" Yüz sopa attırdı ve şöyle dedi: "Salıverin onu! Ben, senin yaptığından daha fazla heveslendirebilirim"⁷³.

Abbasî döneminin bir diğer önemli sporu arasında halter kaldırma gösterilmektedir. Halifeler ve saray ileri gelenleri bu spora ilgi göstermiş, hatta boylu poslu bir halife olan Mutasım'ın formunu bu egzersizle koruduğu ve biraz abartılı olmakla birlikte bin ratl (yaklaşık 430 kg) ağırlığında halter kaldırdığı söylenmektedir⁷⁴.

Abbasîlerin meydanlarda at üzerinde oynadığı en popüler oyunlardan biride çevgâna çok benzeyen Tabtab'dı. Bu oyun at sırtında, geniş bir parça tahta veya raket (tabtab) ve topla oynanırdı. Bu oyun halife Harun Reşid'in hoş vakit geçirmek için yaptığı favori aktivitelerden biriydi. Öyle ki kendisi Abbasî halifeleri arasında meydanda oynayan ilk halifedir. Bu oyunun şampiyonu her defasında Türklerin takımı oluyordu⁷⁵.

Askerî bir eğitim niteliği taşıyan ve geniş oyuncu kitlesi tarafından icra edilen bir diğer spor türü Bircas'dı. Yine ilk icracısı halife Harun Reşid olarak kabul edilen bu oyun, oyuncuların ata sıçrayıp binmesiyle başlamakta ve birbiri ardınca at binip hareket hâlinde hedefe ok fırlatma şeklinde oynanmaktaydı. Mutazıd dönemine gelindiğinde askeri eğitim genelde bu oyunun düzenli olarak oynanmasıyla yapılırdı. Bu oyun sayesinde hem askerlerin at üzerindeki hünerleri sergilenir hem de buna karşılık alacakları maaşları belirlenmiş olurdu. Her biniciden hedefe (bircas) atış yapmaları istenirdi; doğru bir şekilde nişan alıp atış yapmış, sarsılmamış ve atın yuları kontrolünden çıkmamışsa oyuncunun ismi muhteşem anlamına gelen 'ceyyid' kelimesinin kısaltması olan "C" grubuna dahil edilirdi. Hiç şüphesiz Türk askerler, geleneklerinden kaynaklanan okçuluktaki kabiliyetlerinden dolayı bircas oyununun da şampiyonlarıydılar⁷⁶.

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere özellikle Abbasîler dönemi bir anlamda hayvan göçünün yaşandığı veya bir diğer ifade ile canlı hayvan ticaretinin⁷⁷ veya egzotik hayvanların, ithal edildiği

⁷¹ Mez, a.g.e, s. 454.

⁷² Mez, a.g.e, s. 456.

⁷³ Mez, a.g.e, s. 454-455.

⁷⁴ Ahsan, a.g.m, s. 248.

⁷⁵ Mes'udi, *Mürücu'z-Zeheb*, c. VIII, s. 296; Ahsan, a.g.m, s. 244.

⁷⁶ Ahsan, a.g.m, s. 244-245.

⁷⁷ Utku, a.g.e, s. 475.

bir dönem olmuştur. Bu yüzden dönemin en önemli ilgi alanlarından birini hayvan yetiştiriciliği oluşturuyordu. Humaraveyh, kendisine içinde her kafesin ayrı bir havuzu bulunan muazzam bir hayvanat bahçesi yaptırmıştı. Yine Bağdat'ta bulunan halife sarayında özel tasarlanmış hayvanat bahçesi bulunuyordu. Miladî 912 yılında memleketin her köşesinden nadir bulunan hayvanlar Bağdat'taki bu sarayın hayvanat bahçesine gönderilmiştir. Mısır veziri Cafer İbnu'l-Furat'ın yılan ve benzeri bir takım sürüngenlere ilgi gösterdiği kaydedilmektedir. Mermer döşeli koca bir avluda sepetler içerisinde himaye edilen bu sürüngenler için terbiyeciler ve hademeler tahsis edilmişti. Hatta Mısır'daki bütün yılan toplayıcılarının onun hesabına çalıştığı ifade edilmektedir. İbnu'l Furat bir defasında komşusuna mektup yazarak birkaç tane nadir ve zehirli yılanın onun evine kaçtığını haber verdikten sonra, ondan toplayacak adamlar gelinceye kadar onları saklamasını istemiş; komşusu ise bu duruma; "Bundan sonra eğer ailem ile birlikte bir tek gece evimde kalırsam karım üç defa boşanmış olsun" diyerek tepkisini dile getirmiştir⁷⁸.

Dönemin en temel eğlence kaynaklarından bir diğeri ise bayramlarda veya toplu şölenlerde insanları neşelendiren gölge oyunuydu. Halife el-Me'mun'un hususi aşçısının nükteci oğlu Abbâde, kendisini aşağılamak isteyen şair Di'bil'e "gölge oyununda ananı göstereceğim" diye tehdit bulunmuştu. Ayrıca Mukallid (hakiye) olarak adlandırılan taklitçilikte bir diğeri icra sanatıydı. Örneğin bazı kimseler etrafında halkı toplayarak konuşma tarzlarını ve el kol hareketlerini bedevilere, çingenelere, zencilere veya hadımlara benzeterek hikâyeler anlatırlardı. Hatta bu kişiler bazen halifelerin huzurunda dahi taklit yaparlardı. Örneğin miladi onuncu asrın meşhur şairi Ebu'l-Verd, yapmış olduğu taklitlerle de büyük bir şöhrete sahipti⁷⁹. Kadınların birbirlerinin elini tutup dans ederek koro halinde şarkı söyleyerek oynadıkları Fanzac adlı oyunda yine popüler eğlencelerden biriydi. Bir diğeri eğlence türü ise Şadgüli idi. Bu oyun, bir tarafın ötekine tek başına yorumlaması zor bir bilginin küçük parçalarını vermesi suretiyle oynanırdı. Halife ve diğeri yüksek rütbeli saray görevlilerinin saray avlusunda gerçekleştirdiği bir diğeri aktivite ise bir nevi maskeli şenliğe benzeyen Samaja oyunuydu. Yine bu dönemde çocuklar arasında sevilen oyunlar arasında Azm Vaddah, Katra, Dara, Şahma, Lu'bat et-dabb, Dubaraka, La'b bi'l-dami, Cunnabi, Hatra, Bukayri denilen oyunlar oynanmaktaydı⁸⁰. Câhız, Bukayri denen oyunu tanımlarken bunun oyuncunun avuçlarından birine sakladığı herhangi bir nesneyle iki elini kum yığınının içine gömüp oyuncudan hangi elinde nesneyi sakladığını sormasıyla oynandığını ifade etmektedir⁸¹. Ayrıca iki grup çocuğun beyaz bir kemik parçasını karanlık gece vaktinde mümkün olan en uzağa fırlatıp daha sonra bulmaya çalıştıkları oyunun adı ise "azm vaddah" veya "uzaym vaddah"tı. Kemiği bulan ilk çocuk zafer elde eder ve üyesi olduğu gruptaki çocuklarla beraber kemiğin bulunduğu yerden atıldığı yere kadar diğeri grup üyelerinin sırtında taşınırlardı. La'b et-dabb denilen kertenkele oyununda ise kertenkele resmi kullanılırdı. Oyunda çocukların birinden resme sırtı dönük vaziyette durmuşken elini kertenkelenin istenen belirli bir yerine koyması istenirdi. Çocuk istenen doğru yere elini koyabilirse yerini başkası alır ve kendisi bu kez elin koyulacağı yeri belirlerdi. Başaramaması halinde çocukların tümü sırayla sırtına binerlerdi. Dubaraka adlı oyunda ise yılbaşı gecesi genç bir kıza benzetilen oyuncaklar yapılır ve daha sonra bir evin damına konulup davul flüt eşliğinde ve ateş yakarak etrafına toplanıp eğlenilirdi⁸².

3. Şiir

Abbasî devrinde şehirleşme ve kozmopolitleşme doruk noktasına vardı. Basra, Kûfe ve Bağdat gibi şehirler tam bir ihtişama ulaşarak Suriye, İran'ın doğu bölgeleri ve Orta Asya'nın eski şehirlerini geride bıraktılar. Refah ve lüks, kural haline gelerek çölün munzevi disiplinin yerini aldı ve daha önceki devirlerin doğrudan sadeliğiyle tamamen ters düşen çok renkli ve yüksek derecede karmaşık bir yapı hayata girdi. Şiir de bundan hemen etkilendi ve şuurun bir aynası olarak çağının

⁷⁸ Takiyüddin Ahmed b. Ali Makrîzî, (845/1441); *Kitâbü'l-mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, c. I, Beyrut, ts. , s. 319; Mez, a.g.e, s. 456.

⁷⁹ Mez, a.g.e, s. 456.

⁸⁰ Ahsan, a.g.m, s. 256-258.

⁸¹ Câhız, *Kitâbü'l-Hayevân*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Kahire, 1938, s. 145; Ahsan, a.g.m, s. 258.

⁸² Ahsan, a.g.m, s. 259.

ideallerini yansıttı⁸³. İlk değişim şiirin muhtevasında meydana geldi. Zira yeni çağın şehirli şairleri, toplumları Araplaştırmak ve Müslümanlaştırmak için gösterilen eski devirlerin gayretlerinde kullanılan fikir repartuvarıyla yetinemezlerdi. Emevi devrinde şarap, kadın ve siyaset şiir konuları hâline gelirken Abbasî devrinde bunlar daha yaygınlaştı. Aynı şekilde tasavvur hazinesi, yeni benzetme ve mecazlar ile genişledi. Tutarsız mantık yeni fikir ve bilgiler ile şairlerin kullandığı malzemelere katıldı. Bunlara ek olarak bahçeler ve bahçe düzenlemesi, çeşmeleri, kanallar, su kültürü, saraylar ve camiler şiirin hayal gücünün önüne en zengin sofrayı kurdular. Bu da şairin ahlaki üzerinde çoğu zaman zarar verici bir tesir gösterdi. Emeviler döneminde saraylı amirlere hünerlerini satmayı öğrenen şairler, Abbasî döneminde bu temayülü daha da artırarak kısa zamanda şiiri hem ahlak hem de doktrin seviyesinde dejenere ettiler. Ebu Nuvas (ö. 198/811) düşük ahlaklı şairlerin, İbn Mukaffa (ö.108/727) ise kabul edilmiş doktrinlere karşı çıkanların başında gelenleriydi. Başarılı şairler hamileri tarafından kendilerine verilen hibeler ve armağanlar sayesinde bölgedeki en varlıklı kişilerin arasına girebilecek kadar zengin hâle geldiler. Sık sık halifenin kullanabildiği hayat ve ölüm gücünü de içine alacak şekilde çok büyük bir güç kullandılar. Sedil'in şiirleri Abbasilerin Emevi saltanatını sonra erdirmeleri ve Malik. b. Tevk ve Rebianinkiler de kendilerine uygulanan cezanın iptal edilmesini sağladı. Halifenin yazıcıları hiçbir zaman böyle bir güce sahip olmadılar. Şiir her dudakta, her yerde ve her olayda irticalen okuyan şairler veya ezberleyenlerin dilinde vardı. İslam öncesinde, her yıl şairler arasında Ukâz Panayırı'nda yarışma düzenleniyordu. Abbasî dönemi de, Basra'da bu tür yarışmaların düzenlendiği el-Merbed panayırına sahipti. Araplar Abbasî yönetiminde şiire karşı duydukları sevgiyi o zaman kadar bilinmeyen seviyelere çıkardılar. Şiir hakkında o kadar çok şey biliyorlardı ki, bir şairi yalnızca bir mısrayla veya bir mısraya uygun düşen bir durumda mısraı şairin adıyla hatırlayabiliyorlardı. Şiir evlerin iç ve dış duvarlarını, kapı ve pencere çerçevelerini, perdeleri, minderleri, cam eşyayı, aletleri, mücevherleri, musiki aletlerini, iç ve dış giysileri, hatta çarık ve ayakkabılarını süslüyordu. Şiir, kına ile yüz ve kollara yazılıyordu⁸⁴.

Harun Reşid'in halifelere yakışır bir şekilde sahip olduğu cömertlik hem onun hem de sonradan onun yerini alanlar tarafından benimsenmiş bulunan İslam Halifeliğinin kusursuz binbir örnek olma durumu, şairleri, nüktedan ve latifecileri, musikişinasları, şarkıcıları, raks edenleri, dövüşken horoz ve köpek terbiyecilerini ve nihayet eğlendiren, alaka çeken yahut hoşça vakit geçirtmeyi bilen herkesi başşehir Bağdat'a adeta bir mıknaş gibi çekiyordu. İbrahim Mavsili, Siyat ve İbn Cami adlı müellifler musikişinas şarkıcıların uzun isim cetvellerini eserlerinde sıralamaktadırlar. Harun Reşid'in iyi gün dostu ve birçok gece macerasına arkadaşlık etmiş olan açık meşrep şair Ebû Nuvas, hiç unutulmayacak bir mükemmellik içinde bize bu haşmet ve şaş'a dolu devrin renkli saraya hayatını tasvir etmektedir. Halife el-Emin (809-813) bir akşam profesyonel bir şarkıcı olan amcası İbrahim el-Mehdi'ye, Ebu Nuvas'ın birkaç beytini şarkı olarak kendisine okuması için 300.000 dinar nakit bağışladığı söylenmektedir. İbrahim'in halifeden aldığı bu bahşişler o derece yükseldi ki 20.000.000 dirhem miktarına kadar vardı. Tarihçi İbnü'l Esir'in hakkında nakledilmeye değer bir şey bulunmadığını söylediği halife Emin, Dicle kıyılarında tertiplendiği şölen ve davetler için hayvan biçim ve görünüşünde özel kayıklar imal ettirmişti. Bunlardan birisi yunus balığı şeklinde ise bir diğeri aslan, bir başkası kartal biçimindeydi. Bunların her birinin değeri 3.000.000 dirhem tutmaktaydı. Yine bir diğer rivayette Halife el-Emin'in şahsen idare ettiği parlak bir gece davetinde, fevkalade güzel çok sayıda rakkasenin gayet ahenkli bir şekilde koro halinde hafif armoni musikisi icra ettikleri ve bu davete iştirak eden misafirlerinde onlara katıldığı zikredilmektedir. Bir rivayete göre İbrahim tarafından kardeşi Harun Reşid şerefine verilen bir ziyafette halifeye bir tabak içinde son derece küçük pişmiş balık dilimleri bulunan bir yemek sunulmuştu. Ev sahibi durumu ızah ederek bunun balıkların dilinmiş dilleri olduğunu

⁸³ İsmâil Râci Farûkî-Luis Lâmia, *İslam Kültür Atlası*, (çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin, Kibaroglu) İstanbul, 1999, s. 381.

⁸⁴ Farûkî, a.g.e, s. 382.

söylemiş ve sofraya hizmetine bakan da, tabaktaki yüz elli dil'in değerinin bin dirhemden fazla olduğuna dikkat çekmiştir⁸⁵.

Sonuç

Abbasî sarayları seyir ile temaşanın mekânı olarak eğlencenin ve sportif faaliyetlerin sürdürülmesine önemli katkı sağlamışlardır. Özellikle halifelerin desteğini arkasına alan birçok spor ve eğlence türü, yerli unsurların da yardımı sayesinde diğer nesillere aktarılma şansını elde etti. Tıpkı diğer topluluklarda olduğu gibi Abbasîler de, bazılarını geçmişlerinden miras olarak aldıkları, bazılarını ise etkileşime girdikleri yabancı kültürlerden benimsedikleri birçok spor ve eğlence türünü kültürlerine dâhil ettiler. Bu dönemde gerçekleştirilen sportif aktivitelerde eğlencenin yanı sıra, zihinsel egzersiz ve askerî eğitim amacı da güdülmekteydi. Yöneticiler her ne kadar içkili eğlencelerde, saraylarında özellikle devlet ricali ile eğlenmeyi yeğlemişlerse de, seferlerde askerler ile bayram ve şölen gibi geneli ilgilendiren kutlamalarda ise halk ile birlikte toplu olarak eğlenmeyi tercih etmişlerdir. Nitekim Abbasîlerin beşinci halifesi olan Harun Reşid döneminden itibaren; at ve güvercin yarışlarından, güreşe, atıcılığa ve satranca kadar birçok oyunun ve eğlencenin şölenlerde sıklıkla tertiplendiğini görmekteyiz. Şehirleşmenin doruk noktasına vardığı Abbasî devrinde, Basra, Kûfe ve Bağdat gibi şehirler tam bir ihtişama ulaşarak Suriye, İran'ın doğu bölgeleri ve Orta Asya'nın eski şehirlerini geride bıraktılar. Refah ve lüks, kural haline gelerek çölün munzevi disiplinin yerini aldı ve daha önceki devirlerin doğrudan sadeliğiyle tamamen ters düşen çok renkli ve yüksek derecede karmaşık bir yapı hayata girdi. Doğal olarak eğlence kültürü de bundan etkilendi ve şuurun bir aynası olarak çağının ideallerini yansıttı. Oyun ve eğlence çeşitliğinin artmasıyla birlikte tavla, samaja, şadgüli, destbend, fanzac, katra, dara, şahma, lu'bat et-dabb, dubaraka, la'b bi'l-dami, cunnabi ve el-garah adlı birçok oyun halkın severek icra ettiği aktiviteler arasına girdi. Özellikle kadınların bile erkek kıyafetleri giyerek müsabakalara dâhil olduğu at yarışları, halifeler ve yüksek seviyedeki devlet adamlarının aralarındaki en güzel eğlence ve çekişme sahnelerine tanıklık yapıyordu.

Kaynakça

AHSAN; Muhammad Manazir, Abbasîler Döneminde Sosyal Hayat "Ev İçinde Ve Açık Havada Oynanan Oyunlar", (Çev. Mehmet Emin ŞEN), *Tarih Okulu*, Ocak - Nisan 2012, Sa. XII, s. 236-261.

AVCI, C. ; *Teknik Avcılık Bilgileri*, Ankara, 1937.

ARTAN, M.Ercan, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atıcılık* , İstanbul 1995.

BAKIR, Abdulhalik; *Ortaçağ İslam Dünyasında Taş ve Toprak, Ma'mulleri Sanayi*, Ankara, 2001.

İBN BATÛTA, Muhammed b. Abdullah; *İbn Batûta Seyahatnamesi*, (çev. Mümin Çevik), İstanbul, 1993.

CÂHİZ, *Kitâbü'l-Hayevân*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Kahire, 1938.

CLOT, Andre; *Harun Reşid ve Abbasîler Dönemi* (çev. Nedim Demirtaş), İstanbul, 2007.

ATALAY, Besim, *Divan-u Lugatü't-Türk Tercemesi*, TDK Yay., Ankara, 1985.

ELİAÇIK, Muhittin; Tarihçi Atâ'nın Atıcılık İle İlgili Eseri: Tuhfetü'l-Fârisîn Fî-Ahvâli Huyûli'l-Mücâhidîn, *Turkish Studies*, Sa. 8/7, Ankara 2013, sf. 149-156.

ELİAÇIK, Muhittin; Tayyazâde Ahmed Atâ'nın Bir Baytarnâme Tercümesi, *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2013, S. 1, s. 14.

İBNÜ'L ESİR, Ali b. Muhammed (630/1232); *el-Kâmil fi't-Târih* (trc. A. Ağırakça-A. Özaydın), c. I-XII, İstanbul, 1985.

FURAT, Ahmet Hamdi; İslam Hukukunda "Avcılık" (Fıkıh Kitaplarındaki Kitabı's-Sayd Bahsinden Modern Avcılığa Bakış, *Ekev Akademi Dergisi*, Sa. 55, 2013.

⁸⁵ Phillip K Hitti, *Siyasi Ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1980, s. 467.

FARŪKÎ, İsmâil Râci -Luis Lâmia; *İslam Kültür Atlası*, (çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin, Kibaroglu) İstanbul, 1999.

HALICI, Feyzi; "Çevgan", DİA, c. 8, İstanbul, 1993.

HASAN, İbrahim Hasan; *Siyasi kültürel, sosyal, İslam Tarihi*, (çev. İsmail Yiğit) İstanbul, 1988, c. 1-IV.

HAREKÂT, İbrahim; "Berid", TDV, C. 5, Ankara, 2004.

HİTTÎ, Phillip K.; *Siyasi Ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1980.

İBN HURDÂZBÎH, Ubeydullah b. Abdullah (300/913); *Kitabu'l-Mesâlik ve'l-memâlik*, Leiden, 1967→Bağdat, ts. (Türkçe trc. Murat Ağarı, Yollar ve Ülkeler Kitabı, İstanbul, 2008.)

İREPOĞLU, Gül; *Osmanlı Sanatında Sporu İzlerken, Anadolu Uygarlıklarında Spor*, Ankara, 2012.

KALKAŞANDÎ, Ahmed b. Ali (821/1418); *Subhu'l-a 'şâ fi Sınâ'ti'l-inşâ*, c. I-XV, Kahire, 1922.

KAZICI, Ziya; *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, 2009.

MAKRÎZÎ, Takiyüddin Ahmed b. Ali (845/1441); *Kitâbü'l-mevâiz ve 'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve 'l-âsâr*, c. I-II, Beyrut, ts.

MES'ŪDÎ, Ali b. Hüseyin; *Mürücu'z-Zeheb ve Me'adinü'l-Cevher fi't-Tarih*, (thk. Said Muhammed el-Hâm), Beyrut, 1997, c. III, s. 403.

MEZ, Adam; *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti-İslam Rönesansı*, (trc. Salih Şaban), İstanbul, 2000.

MISRÎ, Hüseyin Ali; *Ticâretü'l-'Irak fi'l-'Asri'l-'Abbâsî*, İskenderiyye, 1982.

MİGUEL, Andre; *İslam ve Medeniyeti-Doğuştan Günümüze*, (trc. Ahmet Fidan- Hasan Menteş), c. I, Ankara, 1991.

MİNORSKY, V.; *Hudüdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrib* (trc. A. Duman - M. Ağarı), İstanbul, 2008.

NÂSIR-I HÜSREV, *Sefernâme*, (trc. Abdülvehhab Tarzi), İstanbul, 1994.

SELÇUK, Bahir, "Klasik Türk Şiirinde Renkli Bir Oyun Çevgân", 1. Uluslararası Bilimsel

Araştırmalar Kongresi (IBAD-2016, 19 - 22 Mayıs 2016 Madrid), Bildiri Özetleri, (Ed. Hayrullah Kahya), s. 319, e-kitap, 2016.

SÜYŪTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed; *Tarihu'l-Hulefa* (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülcebbar), Mısır, 1952.

TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr; *Târîhu't-Taberî''Târîhu'l Ümem ve'l Mülûk''* (thk. Muhammed Ebü'l Fazl İbrahim-Muhammed Ali Baydoun), c. VIII, Beyrut, 1962.

UTKU, Nihal Şahin; *Kızıldeniz'de Denizcilik, Ticâret ve Yerleşim* (VII. – XI Yüzyıllar), Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

ÖZVERİ, Murat; *Okçuluk*, İstanbul, 2006.

ÖZERGİN, K.; *İpek Yolu*, İstanbul, 1985.

YÜCEL, Ünsal; *Türk Okçuluğu*, Ankara, 1999.

ZEYDÂN, Corcî; *İslam Uygarlıkları Tarihi*, (trc. Nejdet Gök), İstanbul, 2004.